

*Шварцева М. І.,
здобувачка кафедри
міжнародного права
Національного університету
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»*

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

У статті розглядаються питання виникнення та становлення представницької демократії та інституту парламентаризму в Європі. Підкреслюється міжнародне значення представницьких органів та інституту парламентаризму. Відзначається роль європейських міжнародних організацій та органів міжпарламентського співробітництва у вирішенні загальноєвропейських проблем.

Ключові слова: парламент, парламентаризм, парламентські органи міжнародних організацій.

Від часу набуття незалежності у 1991 р. Україна стала на шлях розвитку громадянського суспільства, побудови правової держави, захисту прав і свобод людини та розбудови демократії. Беззаперечними та невід'ємними ознаками правової держави є наявність ефективного парламенту, так як представницька система правління з усіма притаманними їй недоліками безумовно є найважливішою ознакою демократії.

Парламент сучасної правової держави має не тільки внутрішньодержавне значення, а й відіграє значну роль у парламентській дипломатії, яка в рамках європейського континенту уособлюється з діяльністю парламентських органів міжнародних організацій. Для України є важливим використання парламентської дипломатії, адже це є ефективним способом глибшої інтеграції нашої держави в європейський політико-правовий простір. Завдяки участі представників Верховної Ради України в таких парламентських органах, як Парламентська асамблея Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ПА ОБСЄ), Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ) та інших, Україна набула змоги вести конструктивний діалог з членами європейської спільноти та безпосередньо брати участь у вирішенні загальноєвропейських і загальносвітових проблем.

Актуальність статті визначається тією обставиною, що досконале вивчення та розуміння сутності парламентаризму є вкрай необхідним для України, адже в межах європейського континенту міжнародне співробітництво здійснюється державами, де протягом багатьох років встановлені демократичні режими, де принципи народного суверенітету та народовладдя закріплені на конституційному рівні і виражаються у праві народу

керувати державою через обраних представників, тобто шляхом представницької системи правління.

Участь України в міжпарламентських відносинах зумовлює необхідність досконалого вивчення принципів, на яких побудована робота сучасних європейських органів міжпарламентського співробітництва. Зазначене вивчення має, безумовно, розпочинатися із визначення поняття та вивчення історії виникнення сучасного європейського парламентаризму, який покладений в основу діяльності усіх парламентських органів європейських міжнародних організацій.

Зазначимо, що інститут парламентаризму, історія його розвитку та становлення були предметами наукових досліджень багатьох вітчизняних науковців серед яких, зокрема, варто виділити М. О. Баймуратова, М. В. Буроменського, С. Б. Гавриша, Ю. Д. Древалю, Г. С. Журавльову, В. В. Лесюк, О. В. Палагусинець, В. М. Шаповала, та інших.

Європейський парламентаризм має свою доволі давню передісторію, початком якої можна вважати виникнення представницьких установ у стародавній Греції і стародавньому Римі. Однак, важливо зазначити, що представницькі установи згаданих античних держав, їхній склад та діяльність обмежувалися інтересами суто привілейованої частини тогочасного соціуму. Характеризуючи європейські представницькі органи часів феодалізму, слід зазначити, що вони також не можуть бути визначені як органи народного представництва у сучасному розумінні. Зазначені станово-представницькі установи, як і в стародавні часи, були засновані за принципом представництва інтересів лише вузьких верств населення. Уповноважені особи, які брали участь у представницьких органах тих часів походили з найвищих кіл тогочасного суспільства [2, 267]. Власне термін «парламент» вперше виник у феодальні часи і ним позначався судовий орган Франції у XIII ст. [2, 273], який за своєю природою не мав ознак представницької установи. В якості назви безпосередньо представницького органу термін «парламент» вперше почав використовуватися в Англії у 1275 р. й позначав велику раду королівства, яка певною мірою мала представницький характер й включала монарха та найвпливовіших феодалів [5, 160].

Якщо виникнення перших представницьких органів можна вважати виточками та передісторією парламентаризму, то безпосередньо шлях становлення та розвитку ідеї сучасного парламентаризму розпочинається в XII ст., коли на території Європи було засновано перший станово-представницький орган – Іспанські Кортеси, а трохи згодом були сформульовані перші політичні тези проти необмеженої королівської влади і прийняті відповідні трактати [8, 9]. Можна сказати, що вже на той час активно пропагувалася ідея того, що законодавча влада має належати не одній особі, а «королю, кращим людям і народу» [7, 119].

Подальшого активного розвитку ідеї парламентаризму набувають за так званих нових історичних часів, тобто періоду історії людства, який розпочався у зв'язку з першими буржуазними революціями. В Європі XVII-XVIII ст.ст. під час буржуазно-демократичних революцій відбулося

теоретичне обґрунтування ідеї парламентаризму в контексті концепції поділу влади, вчення про народний суверенітет і верховенство закону. Ці ідеї вперше були висвітлені в роботах таких вчених, як Б. Спіноза, Т. Гоббс, Д. Локк, Ш. Л. Монтеск'є, Е. Сієсса.

Джон Локк у своїй праці «Два трактати про правління» (1690 р.) називає найважливішою функцією представницького органу – законодавчу, оскільки вважає її «верховною в державі» [1, 339]. На думку Д. Локка, «законодавча влада є вищою, і всі влади виходять з неї і підпорядковуються їй, але законодавча влада має свої межі, бо вона є довіреною владою, а верховна влада залишається за народом. Лише народ може змінювати склад законодавчого органу та навіть відсторонити його від вирішення державних справ» [8, 18].

Шарль Монтеск'є, який ширше розвинув ідеї Джона Локка у своїй праці «Про дух законів» (1748 р.), наполягає на тому, що керівництво державою може бути ефективним лише тоді, коли представники народу, так звані депутати зборів, мають чітке розуміння всіх проблем, які потребують врегулювання на законодавчому рівні. Таке розуміння стає можливим тільки тоді, «коли ці депутати представляють усі стани і великі населені пункти, а також мають від своїх виборців суспільну інструкцію» [6, 293].

Ідеї Ш. Монтеск'є були підтримані видатним діячем французької революції XVIII ст. абатом Еммануїлом-Жозефом Сієсом (Emmanuel Joseph Sieyès), який вважається батьком сучасної зарубіжної теорії народного представництва. Загальний розвиток поглядів Е. Сієси супроводжувався посиланнями на ідею народного суверенітету, яка була чи не основною для ідеологів Великої французької революції XVIII ст. Практичні пропозиції Е. Сієси були відображені в кількох законодавчих проектах, що отримали схвальну оцінку тогочасних законотворців.

Концепцію народного представництва також запропонував у своїх працях й відомий представник британської політико-правової думки XVIII ст. Едмунд Берк (Edmund Burke). Однак його усвідомлення народного представництва ще дещо відрізнялось від сучасного розуміння цього інституту. У своїх працях «Роздуми щодо причини теперішнього безладу» (1770 р.) та «Роздуми про Французьку революцію» (1790 р.) Едмунд Берк висловлював позицію, в якій не сприймав ідею народного суверенітету. За Едмундом Берком суверенітет належить парламенту. Е. Берк був проти того, щоб члени парламенту представляли виключно позицію своїх виборців. За його переконанням, народні представники, тобто депутати, це – особи, яким через їх певний соціальний стан та освіченість, виборцями довірено здійснювати представницькі функції, самі ж депутати в своїй діяльності мають керуватися виключно власним досвідом та міркуваннями, а не побажаннями свого електорату [8, 19].

Політико-правова думка європейських країн XIX ст. знаходилася під домінуючим впливом ідей утилітаризму. Один з найбільш яскравих та провідних представників утилітаризму, який зробив великий внесок у розвиток ідеї парламентаризму, був англійський соціолог і юрист Ієремія Бен-

там. У своїх роботах він наголошував, що представницька демократія є єдиною раціональною формою правління. І. Бентам виділив такі основні умови, на яких має ґрунтуватися представницька демократія: «прямі вибори, адже народ має можливість бачити своїх безпосередніх представників, наступний принцип – зміна народних представників, що входять до складу представницького органу для того, щоб гарантувати визначений характер діяльності народних обранців, й третя умова – це відповідна кількість депутатів, оскільки тільки у великих представницьких зборах можна знайти осіб з необхідними для законодавства якостями і знанням місцевих умов» [1, 12].

Послідовник І. Бентама, відомий представник школи утилітаризму кінця XIX ст. Джон Стюарт Мілль у своїх працях докладно досліджував власне характер представництва та законодавчої влади. Він наголошував, що народне представництво має здійснюватися за принципами справедливості та доцільності, а для цього, на його думку, воно повинно мати пропорційний характер. Мілль дуже багато працював, зокрема, над поясненням ефективної взаємодії уряду та парламенту, а також багато уваги приділив концепціям «відповідального і представницького правління». Дж. Ст. Мілль у своїх працях розглянув недоліки законодавчої влади та їх вплив на загальну форму управління державою. Безпосередньо законодавча влада, на думку Мілля, втілюється в тому, що народ або його значна частка через своїх повноважних представників, що періодично обираються, зосереджують у своїх руках вищу владу контролю [4, 84].

Перша половина XX ст. характеризується подальшим розвитком і впровадженням у політичну систему суспільства провідних елементів парламентаризму. На цьому етапі в більшості країн Європи формування державної влади будується за принципом поділу влади. Підсилюється значення парламентів в управлінні справами держави, політичні партії стають активними суб'єктами політичного процесу, поступово виборче право поширюється на всі верстви населення. Саме в цей період парламентаризм стає загальноновизнаним інститутом. Парламенти починають відігравати роль центру в суспільному житті, їх зрілість стає показником демократичності суспільства. Відомі вчені того часу, такі як австрієць Ганс Кельзен та француз Моріс Оріу (Maurice Hauriou) у своїх роботах аналізують сутність парламенту та відводять йому одну із найважливіших функцій в державі, визначають його як єдиний верховний законодавчий орган, однак наголошують, що парламенти, незважаючи на їх значну роль, не в змозі одноосібно регулювати суспільні відносини без ефективної співпраці з іншими гілками влади. На думку Моріса Оріу, «парламенти мають зосереджуватися на великих проблемах, що мають основне значення та на формуванні державного порядку, обов'язкового для всіх інститутів» [7, 754].

Закінчення Другої світової війни надає концепції парламентаризму міжнародного значення, який до того застосовувався переважно лише як характеристика внутрішньодержавного політико-правового принципу діяльності державного апарату. Парламенти більшості європейських держав

вдаються до постійної взаємодії, яка згодом зумовлює створення потужних міжнародних організацій. Саме у другій половині ХХ ст. в Європі з'являються перші міжнародні організації, в структурі яких були передбачені органи міжпарламентського співробітництва, зокрема: Західноєвропейський союз (ЗЄС), Рада Європи (РЄ), Північна Рада (ПР) та ін.

Пізніше у дев'яності роки ХХ ст. після виникнення низки незалежних держав, існуючі європейські міжнародні організації поповнилися новими учасниками, а на європейській політичній арені з'явилися нові міжнародні організації такі, як Співдружність Незалежних Держав (СНД), Організація за демократію та економічний розвиток (ГУАМ), Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), Центральна Європейська Ініціатива (ЦЕІ) та інші. Незважаючи на те, що зазначені міжнародні організації різняться між собою за кількістю учасників, метою створення, цілями, які вони покликані досягти, всі ці організації об'єднують наявність в їх структурі органів міжпарламентської взаємодії. Міжпарламентські органи є унікальними форумами міжнародної співпраці й саме вони являють собою уособлення сучасного парламентаризму. Такі міжпарламентські органи дозволяють на міжнародному рівні ефективно вирішувати нагальні проблеми з урахуванням інтересів країн-учасниць.

Підводячи підсумок, можна сказати, що парламентаризм є результатом багатоголового розвитку суспільних відносин, у першу чергу, в країнах Західної Європи. Разом з тим на сучасному етапі ідеї та принципи парламентаризму дедалі більше поширюються на інші країни європейського регіону, що є наслідком існування загальноєвропейських проблем, які змушують європейську спільноту вдаватися до постійної взаємодії через відповідні парламентські і міжпарламентські механізми міжнародних міждержавних організацій європейського регіону.

Література:

1. Антологія лібералізму: політико-правничі вчення та верховенство права / упорядкув., С. Головатий. – К.: «Книги для бізнесу», 2008. – 992 с.
2. Бентам І. Тактика законодательных собраний. – СПб.: Сириус, 1907. – 463 с.
3. Графский В. Г. Всеобщая история права и государства: Учебник для вузов. – М.: Издательство НОРМА, 2003. – 744 с.
4. Милль Дж. Ст. Представительное правление. Публицистические очерки. – СПб., 1897. – 284 с.
5. Мишин А. А. Центральные органы власти буржуазных государств. – М.: Изд-во Московского университета, 1972. – 285 с.
6. Монтескье Ш.-Л. Избранные произведения. – М.: Госполитиздат, 1955. – 799 с.
7. Нерсисянц В. С. История политических и правовых учений: Учебник для ВУЗов. 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2004. – 944 с.

8. Шаповал В. М. Зарубіжний парламентаризм / Інститут держ. управління та самоврядування при Кабінеті Міністрів України. – К.: Основи, 1993. – 142 с.

Шварцева Мария Игоревна. Становление и развитие европейского парламентаризма.

В статье рассматриваются вопросы возникновения и становления представительской демократии, а также института парламентаризма в Европе. Подчеркивается международное значение представительских органов и института парламентаризма. Выделяется роль европейских международных организаций и органов межпарламентского сотрудничества в решении общеевропейских проблем.

Ключевые слова: парламент, парламентаризм, парламентские органы международных организаций.

Shvartseva Maria I. The uprising and establishing of the parliamentarism in Europe.

This article discusses the uprising and establishing of representative democracy as well as the institution of parliamentarism in Europe. The international value of representative bodies and institution of parliamentarism are highlighted in the article likewise. Also the article emphasizes the role of European international organizations and bodies of interparliamentary cooperation in the solution of European problems.

Key words: parliament, parliamentarism, parliamentary bodies of international organizations.

УДК 349.3

Л.П. Шумна,

канд. юрид. наук, доцент,

*завідуюча кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Чернігівського державного технологічного університету*

**СОЦІАЛЬНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ
СТАНДАРТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ**

Встановлено, що міжнародні стандарти Організації Об'єднаних Націй у сфері соціального обслуговування – це закріплені в актах цієї міжнародної організації, добровільно взяті зобов'язання держав по встановленню і функціонуванню національної системи соціального обслуговування, що відповідають сучасним загальноцивілізаційним вимогам

Ключові слова: Організація Об'єднаних Націй, міжнародні стандарти, права людини, соціальне обслуговування, соціальні послуги